

UDK : 801.73 = 127 : 808.62

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12/1986

Marija Znika

Zavod za jezik IFF, Zagreb

JEDAN POGLED NA »SROČNE« I »NESROČNE« ATRIBUTE (Prilog kao atribut)

Predmet je ovoga rada status priloga u funkciji atributa. Govori se i o kongruenciji kao jednom obliku zalihosti morfoloških kategorija.

1.0. Što je atribut i kakvo mu je gramatičko značenje i sintaktički položaj¹, o tome se već pisalo s različitih aspekata.

Po tradicionalnoj gramatici središnji su dijelovi rečenice subjekt i predikat, a atribut je rečenični dio od drugotne važnosti. Stoga ga je i izdvajala među rečenične dodatke².

U novije se vrijeme i u nas uzima da je predikat sâm središnji dio rečenice³, ono po čemu rečenica jest rečenicom. Svim ostalim sintaktičkim kategorijama, tj. subjektu, objektu i adverbnoj oznaci⁴, mjesto u rečenici otvara predikat, pa one nužno moraju s njime stajati u nekakvim odnosima. Ostale su sintaktičke kategorije pretkazive dakle po predikatu jer on omogućuje njihovo uvrštavanje. Prema tome, ako postoji predikat, načelno je moguće da on otvara mjesto drugim sintaktičkim kategorijama. Između predikata i tih kategorija postoji odnos pretkazivosti, tj. zalihosti jer su sintaktičke kategorije zbog svoje apriorne pretkazivosti zalihoste u odnosu prema predikatu. Tu vrstu zalihosti koja postoji između predikata, s jedne strane, i subjekta, objekta i priložne oznake, s druge strane, nazivamo sintaktičkom zalihošću⁵. Predikat, subjekt, objekt i priložna oznaka (simbolima: P, S, O, AO) zapravo su metajezične jedinice za koje u jeziku stoje različite riječi. Između riječi koja stoji za predikat i riječi koja se uvrštava u rečenicu u neku od drugih sintaktičkih funkcija uspostavlja se odnos zalihosti gramatičkih kategorija⁶: roda, broja i padeža. Svaka od tih kategorija ima svoje gramatičke oznake: rod (muški, ženski, srednji), broj (singular, plural, dual), padež (N, G, D, A, V,

¹ Gramatičko se značenje i sintaktički položaj atributa iscrpno analizira u mojoj monografiji pod naslovom »Odnos atribucije i predikacije«, Zagreb 1983. Usp. i bilj. 17.

² Tradicionalna definicija atributa kao rečeničnog dodatka, kako će se pokazati, neprikladna je i zbog toga što se neka riječ kao atribut ne dodaje rečenici i ne veže uz rečenicu, već uz riječ u nekoj sintaktičkoj kategoriji, ako ta riječ ispunjava određene morfološke zahtjeve: da je imenica, imenička zamjenica ili poimeničena riječ.

³ Usp. R. Katičić, *Unutrašnje ustrojstvo rečenice*, u knjizi: *Jezikoslovní ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1971, str. 88—99.

⁴ Atribut i apoziciju ovdje s razlogom izostavljamo, v. i dalje.

⁵ Taj sam termin upotrijebila u radu iz bilj. 1.

⁶ Usp. rad u bilj. 3.

L, I). Tim oznakama odgovara određeni izraz (npr. Ø) i sadržaj (npr. nominativ singulara muškog roda).

1.1. Rečeno je već da sve sintaktičke kategorije (S, O, AO) neke rečenice stoje u neakvim odnosima s predikatom. Promotri li se stoje li sve sintaktičke kategorije u istovrsnim odnosima s predikatom, pokazuje se tako da svaka od triju sintaktičkih kategorija (S, O, AO) uspostavlja izravan odnos s predikatom.

Uza svaki se predikat načelno može uvrstiti adverbna oznaka. Ona može biti semantički neadekvatna, neistinita uz neki predikat (primjer prof. Katičića: *Sava teče uzbrdo kod Ogulina*), ali to ne dokida njezin status adverbne oznake.

Subjektu je po predikatu pretkaziv broj i lice, a po nekim riječima u predikatu pretkaziv je subjektu i rod.

Objektu je po leksičkom entitetu glagola u predikatu pretkaziv samo padež⁷.

Atribut, za razliku od S, O, AO (adverbne, priložne oznake), ne može uspostaviti izravan odnos s predikatom. Da bi neka riječ mogla postati atribut u nekoj rečenici, mora u toj rečenici već postojati imenica, ili riječ u funkciji imenice ili imenička zamjenica koja omogućuje uvrštavanje drugih riječi u funkciji atributa. Te imenice već jesu uspostavile izravan odnos s predikatom jer stoje za neku sintaktičku kategoriju. Atribut kao sintaktička kategorija ne uspostavlja, dakle, izravan odnos s predikatom, već uspostavlja posredan odnos s predikatom preko nomena⁸ koji omogućuje nekom obliku da se uvrsti u funkciju atributa, pri čemu taj nomen mora biti naveden, izrečen. Nije dovoljno da se samo podrazumijeva (v. dalje). Neki se dakle oblik pridružuje kao atribut nomenu u nekoj sintaktičkoj kategoriji, a ne sintaktičkoj kategoriji izravno. Zbog neizravno uspostavljenog odnosa atributa s predikatom bilo je i moguće izostaviti atribut (i apoziciju kao specifičan oblik atribucije) iz osnovnoga rečeničnog ustrojstva (v. dalje).

1.2. Suvremena sintaktička literatura uzima da se sve rečenice daju svesti na osnovno rečenično ustrojstvo koje tvori razlikosni skup od četiri elementa: P, S, O, AO. Takvo, konstruirano osnovno ustrojstvo, tzv. dubinska⁹ struktura rečenice, što sadrži četiri invarijantna elementa, može se, drži se danas, uzeti kao mjera kojom se mogu mjeriti sve stvarne i raznolike rečenice površinske strukture koje su jedino empirijski utvrdive. Od tih četiriju elemenata dubinske strukture mogu se prikladnim postupcima proizvesti stvarne rečenice nekoga jezika, pa i one s atributom, apozicijom i predikatnim proširkom.

Budući da se atribut i apozicija prikladnim postupcima mogu proizvesti od četiriju osnovnih elemenata dubinske strukture, oni su s razlogom isključeni iz toga osnovnog ustrojstva. Time je, na drugi način, potvrđena tradicionalna tvrdnja o atributu kao sintaktičkoj kategoriji od drugotne važnosti.

⁷ Odnos zalihosti između padeža objekta i leksičkoga entiteta pojedinoga glagola ne potire se ni onda kada taj glagol nije predikat, već npr. subjekt: *Opasno je voziti auto*. Primjer je, uz ostale, analiziran na predavanju prof. R. Katičića pod naslovom *Semantičko članjenje rečenice*. Predavanje je održano u Zagrebačkom lingvističkom krugu, 7. svibnja 1974.

⁸ Terminom *nomen* označuju se u radu imenice, imeničke zamjenice ili poimeničene riječi.

⁹ Služim se nekim idejama generativne transformacijske gramatike Noama Chomskoga, jednom adaptiranom varijantom generativnoga modela i nekim idejama transformacijske tehnike prilagođenim sintaksi hrvatskoga književnog jezika, kako ih je prilagodio R. Katičić u *Jezikoslovnim ogledima*, Školska knjiga, Zagreb 1971. Otuda preuzimam i termine: *ishodišna rečenica*, *obavezna transformacija* i dr.

Atribut se u ovome radu promatra kao rezultat preoblike predikata kojemu je predikatno ime riječ podobna da se uvrsti kao atribut uz neki nomen. Kao pomoćno sredstvo u tom prijelazu moguće je promatrati odnosne rečenice s predikatnim imenom podobnim da bude uvršteno uz neki nomen u funkciji atributa. Tako ćemo od ovih dviju ishodišnih rečenica:

1. *Ruža miriše.*
2. *Ruža je crvena.*

primjenom transformacije atribucije dobiti odnosnu rečenicu:

- a) *Ruža koja je crvena miriše.*

te dokidanjem zalihosnih dijelova koji se uvijek mogu uspostaviti (*koji i je*) i primjenom obaveznih transformacija s pravilima o namještanju pridjeva kao atributa, dobit ćemo rečenicu:

- b) *Crvena ruža miriše.*

u kojoj je *crvena* uvršteno kao atribut uz imenicu *ruža*.

1.3. Neka se riječ uvrštava u funkciji atributa na osnovi odnosa zalihosti gramatičkih kategorija koji se uspostavljaju između nomena u nekoj sintaktičkoj kategoriji i riječi u funkciji atributa. Taj je odnos jednosmjernan i ireverzibilan: ide od nomena prema riječi u funkciji atributa i pokazuje se kao kongruencija, tj. kao slaganje u rodu, broju i padežu. Svaki je atribut po tome nužno kongruentan s riječju uz koju se uvrštava. Inače ne bi mogao biti uvršten kao atribut.

Tradicionalni gramatičari, držeći se strogo morfologije (da gramatički nastavak riječi u funkciji atributa mora odgovarati gramatičkom nastavku nomena uz koji se uvrštava, tj. da gramatički morfem mora odgovarati gramatičkom morfemu), drugačije poimlju kongruenciju. Po njihovu shvaćanju kongruentni su samo oni atributi koji svoje slaganje (u rodu, broju i padežu) s nadređenim imenom mogu izraziti morfemima, kao npr.:

- drvena kugla
- novø listø
- njegovo pero i sl.

Svi ostali atributi bili bi nesročni, npr.:

- kuća od cigle
- pas podvita repa
- auto slijeva

pa i primjeri kao: naša Dagmar, mala Ines.

Podemo li od tvrdnje da je bitna karakteristika atributa njegovo slaganje s imenicom u rodu, broju i padežu i prihvatimo li tvrdnju da prijedložni, padežni izrazi i prilozi tipa *od cigle, podvita repa i slijeva* MOGU BITI UVRŠTENI kao atributi, pokazuje se nemoć definicije kongruencije koja podrazumijeva očigledno morfološko slaganje atributa i imenice, pri čemu morfem mora odgovarati morfemu. Ili prijedložnim i padežnim izrazima i prilozima moramo nijekati status atributa ili kongruenciju moramo tumačiti tako da ona obuhvati i one attribute koji zbog svojih morfoloških karakteristika takve mogućnosti nemaju. Ako smo prijedložne i padežne izraze i priloge prihvatili kao attribute, znači da moramo definiciju kongruencije drugačije shvatiti, i to osobito onaj njezin dio koji obično i nije bio eksplicitno naveden, ali se praktično tako provodio, naime da slaganje postoji onda kad morfem odgovara morfemu. Tako je shvaćena kongruencija očevitna i lijepo se može potkrijepiti primjerima. Drugačije shvaćena kongruencija obuhvaća i one primjere u

kojih takvo očigledno slaganje ne postoji, tj. i one gdje se ne može iskazati prikladnim morfemima jer neke kategorije riječi ili skupovi riječi jednostavno takve morfeme nemaju i ne mogu imati. U tako shvaćenoj kongruenciji *svi su atributi sročni* s nadređenim nomenom i nema nesročnih atributa. Usp. primjere poput *naša Dagmar, mala Ines* i sl.¹⁰.

1.4. O tome što se sve može uvrstiti kao atribut (kongruentan atribut) uz neki nomen mišljenja su se mijenjala. Uzimalo se da se samo tzv. pridjevske riječi mogu uvrstiti u funkciji kongruentnog atributa jer te riječi posjeduju podobne morfeme kojima se može pokazati kako se atributi slažu u rodu, broju i padežu s imenicom uz koju stoje.

Pokazalo se da se i neke druge vrste riječi i kombinacije vrsta riječi mogu upotrijebiti kao atributi. U našoj se sintaktičkoj literaturi već ustalilo mišljenje da prijedložni i padežni izrazi mogu biti atributi. Tvrdnja da se i prilozima mogu uvrštavati u rečenicu u funkciji atributa donedavna je izazivala čuđenje, iako je bilo radova¹¹ u kojima se uzgredno spominjala i ta mogućnost. Tek je drugačije poimanje sročnosti u kojemu se kao sročno ne shvaća samo ono što je morfološki evidentno kao sročno, već i ono gdje slaganje iz određenih razloga nije moglo biti očigledno provedeno, odnosno morfološki izvedeno¹², omogućilo da se objasne iskustveno znani primjeri u kojima se »osjećalo« da se atribut slaže s imenicom, ali se nije »vidjelo« kako se slaže.

Mi polazimo od toga da je sve što se uvrštava¹³ kao atribut nužno kongruentno s nomenom uz koji se uvrštava. Inače ne bi ni moglo biti uvršteno kao atribut. To znači da između riječi što se uvrštava u funkciji atributa i nomena koji mu otvara mjesto u rečeničnom ustrojstvu postoji odnos zalihosti: svaki nomen načelno omogućuje nekoj riječi da se uvrsti u funkciji atributa. Toj su riječi po nomenu načelno pretkazive kategorije roda, broja i padeža. Gramatičke kategorije roda, broja i padeža izriču se, vidjeli smo, gramatičkim morfemima, pa se slaganje između

¹⁰ Tako shvaćena kongruencija našla je svoju primjenu i u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979, str. 427 i dalje i u radu iz bilj. 1.

¹¹ Pregled važnijih radova o toj temi daje Miloš Kovačević u raspravi *Atributska upotreba priloga u srpskohrvatskom jeziku*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, god. XXVI, br. 1, Novi Sad 1983, str. 130—146. Među tim radovima posebno ističem raspravu I. Stevovića, *Prilozi kao vrsta reči*, Južnoslovenski filolog XXX, svezak 1—2, Beograd 1973, str. 615—623 i J. F. XXXI, Beograd 1974/75, str. 79—109.

¹² B. Stanković u radu *Apozicija u srpskohrvatskom i ruskom jeziku* (J. F., knj. 42, Beograd 1986, str. 63), držeći se sovjetskih autora (Gvozdeva i dr.), drugačije definirana formalne odnose u atributskim i apozicijskim sintagmama, pa veli ovo »...poziciju zavisne komponente u atributskoj sintagmi može zauzimati pridevska reč, imenica u zavisnom padežu bez predloga i s predlogom i nepromjenljiva reč. Sintagmatska veza se zasniva na slaganju [tip: *nova kuća*] ..., supstantivnoj rekciji [motor nove konstrukcije, cvetnjak pred kućom] ... i priključenju [pomalo formalist]«.

¹³ Gramatičko značenje pridjeva namjenjujemo nepridjevskim oblicima, pa i prilozima, kada ih želimo uvrstiti u funkciji atributa uz imenicu. Oni se tada uvrštavaju kao da su pridjevi, tj. u funkciji izricanja osobine predmeta. Usp. neke od mojih radova u kojima se prilozima uzimaju kao atributi: *O jednom tipu međusobnih odnosa nominalnih izraza*, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb 1975, str. 191—198. i rad iz bilj. 1. O vrsti priloga koji se najčešće uvrštavaju kao atributi, usp. Miloš Kovačević, *Atributi sa mjesnim značenjem u srpskohrvatskom standardnom jeziku*, Književni jezik, br. 2, Sarajevo 1981, str. 7—24 i njegov rad *Tipovi nekongruentnih atributa uz deverbativne imenice u djelima Anđelka Vuletića*, Književni jezik br. 2, Sarajevo 1982, str. 81—92.

riječi u funkciji atributa i nomena koji joj je otvorio mjesto pokazuje kao usklađiva-nje gramatičkih morfema između riječi koja se uvrštava kao atribut s riječju koja joj u ustrojstvu rečenice otvara mjesto. Po tome, drugome modelu nema, dakle, »nesročnih« atributa. Ima samo oblika u funkciji atributa koji — zbog pripadnosti drugačijem morfološkom razredu nego što je razred pridjeva — nemaju adekvatne gramatičke morfeme da to slaganje bude i eksplicitno provedeno. Primjer su za takvu »neočiglednu« vrst slaganja i sročnosti padežni i prijedložni izrazi i prilozi¹⁴ kao atributi. Samo po pridruženom gramatičkom značenju pridjeva mogu prilozi i prijedložni izrazi biti uvršteni kao atributi i biti kongruentni s riječju koja im otvara mjesto, ali to nije i ne može biti morfološki izraženo.

Riječi ili grupe riječi kojima smo pridružili gramatičko značenje pridjeva kao najpogodnije vrste riječi za funkciju atributa nisu time promijenile i ne mogu promijeniti pripadnost morfološkom razredu. A da im je pridruženo gramatičko značenje pridjeva, vidi se po tome što im se mogu postaviti ista pitanja koja se postavljaju pridjevima kao atributima, tj. pitanja *koji, kakav*.

Tako se rečenica

Zvao (je) susjed zdesna.

može razumjeti na dva načina, odnosno na tu se rečenicu mogu primijeniti dva odvojena čitanja: u jednom čitanju prilog *zdesna* zadržao je svoje gramatičko značenje, što omogućuje da mu bude namijenjena funkcija adverbne oznake, i on je uvršten po predikatu kao AO. Tu funkciju priloga *zdesna* otkrivamo pitanjem: *Odakle (je zvao)*. Pretpostavka je drugom čitanju to da je priloga *zdesna* pridruženo gramatičko značenje pridjeva pa je tako i stvorena mogućnost da se uvrsti kao atribut. To drugotno gramatičko značenje priloga *zdesna* otkrivamo pitanjima *koji, kakav*: *Koji (kakav¹⁵) susjed je zvao*. Drugo čitanje, po kojemu se prilog shvaća kao atribut, čini mi se čak običnijim¹⁶.

1.5. Jedan od razloga zbog kojega se teže prihvaćala mogućnost da i prilog bude uvršten kao atribut leži u činjenici da se na sintaksu pretežno gledalo s morfološkog aspekta. Tako se smatralo da je pojedina vrsta riječi, koja je kao vrsta riječi određena pripadnošću svojem razredu i svojim gramatičkim značenjem, predodređena da u rečenici preuzme neku sintaktičku funkciju. Iz toga izlazi da se između vrste riječi i neke sintaktičke funkcije pretpostavljao uzajamno jednoznačan odnos: prilog je kao vrsta riječi prvenstveno bio predodređen da bude uvršten kao AO, glagol kao predikat, a imenica kao S ili O. Prilog pri tome može stajati u pozitivu, komparativu ili superlativu.

¹⁴ I. Stevović, analizirajući status priloga kao vrste riječi, kaže: »...pridevi i druge atributske reči (pridevske zamenice, redni brojevi) uopšte ne mogu stvarno imati gramatičke kategorije roda, broja i padeža. Ono što mi pod time kod njih podrazumevamo, to je samo stvar njihove morfološke kongruencije, a ona je izraz i obeležje njihovog redovnog povezivanja sa imenicama u sintagme. A te sintagme su zasnovane na imeničkoj funkciji predmetnosti i pridevskoj funkciji osobine predmeta«. Igrutin Stevović, *Prilozi kao vrsta reči*, Južnoslovenski filolog, knj. XXX, sv. 1—2, Beograd 1973, str. 618 i 621.

¹⁵ O određenosti usp. Egon Fekete, *Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog, knj. 28, sv. 1—2, Beograd 1969, str. 321—386 i Južnoslovenski filolog, knj. 29, sv. 3—4, Beograd 1973, str. 67—519. Usp. i moj rad *Izvedena referencija*, *Rasprave Zavoda za jezik*, knj. 10—11, Zagreb 1985, str. 251—280, gdje se iscrpnije obrađuje taj problem i navodi relevantna literatura.

¹⁶ Leksičko značenje (po Stevoviću *stvarno značenje*) riječi *zdesna* ostaje isto 's desne strane', čak i ako joj pridružimo gramatičko značenje pridjeva.

Po drugačijem shvaćanju odnosa sintakse i morfologije uzima se da je sintaksa nadređena morfologiji. Otuda proizlazi zaključak da se nekoj vrsti riječi namjenjuju sintaktičke funkcije, vodeći računa o tome koja je vrsta riječi pogodna za koju sintaktičku funkciju. Ali prikladnost neke riječi za uvrštavanje u neku sintaktičku funkciju nije ograničavajući faktor. Iz toga izlazi da između morfologije-i sintakse ne postoji uzajamno jednoznačan odnos.

1.6. I tradicionalno shvaćeni sročni i nesročni atributi uvrštavaju se uz neki nomen preko relativne rečenice¹⁷. Tako se, vidjeli smo, od dvije ishodišne rečenice:

1. *Ruža raste.*
2. *Ruža je crvena.*

primjenom transformacije atribucije može dobiti prvo rečenica

- a) *Ruža koja je crvena raste.*

pa zatim izostavljanjem zalihosnih dijelova koji se uvijek mogu uspostaviti (*koji, je*), dakle ukidanjem relativuma i provedbom obavezne preoblike o namještanju pridjevskog atributa uz imenicu dobivamo konačno rečenicu:

- b) *Crvena ruža raste*¹⁸.

Odnosna je rečenica bila međustupanj u postupku proizvodnje atributa.

Prijedložni i padežni izrazi uvrštavaju se u funkciji atributa na isti način kao i pridjev, samo u neobilježenu redu riječi stoje, kao i prilozni, iza imenice. Tako ćemo od ishodišnih rečenica:

1. *Imam knjigu.*
2. *Knjiga je bez korica.*

provedbom preoblike atribucije dobiti:

- a) *Imam knjigu koja je bez korica.*

i napokon:

- b) *Imam knjigu bez korica.*

Padežni izraz u funkciji atributa također stoji iza imenice. Od ishodišnih rečenica:

1. *Gledam kuću.*
2. *Kuća je mojega brata*¹⁹.

atribucijom dobivamo:

- c) *Gledam kuću koja je mojega brata.*
- d) *Gledam kuću mojega brata.*

1.7. U literaturi²⁰ o atributu postoji mišljenje da se mijenja status priloga ovisno o tome da li se uvrštava kao imenski dio predikata ili kao atribut. Prema tome stavu prilog dopijeva iz *aktivne* uloge kad je uvršten kao imenski dio predikata u *pasivnu*

¹⁷ O transformaciji atribucije prilagođenoj sintaksi hrvatskoga književnog jezika usp. R. Katičić, *Jezikoslovní ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1971, str. 115 i dalje.

¹⁸ Pridjev u neodređenu obliku iz rečenice *Crvena ruža raste* mogao bi se u jednom čitanju shvatiti i kao predikatni proširak, ali to pretpostavlja primjenu drugačije transformacije, primjenu transformacije koordinacije. O transformaciji koordinacije usp. magistarski rad M. Petija, *Predikatni proširak*, Znanstvena biblioteka HFD, Zagreb 1979, i rad Ive Pranjkovića, *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Znanstvena biblioteka HFD, Zagreb 1984.

¹⁹ Atribut *mojega* sintaktički je neizostavljiv uz posvojni genitiv (*brata*). O sintaktički i semantički obaveznim atributima usp. i moj magistarski rad *Odnos atribucije i predikacije*, Zagreb 1983, str. 1—240, posebno str. 133—217.

²⁰ Svetozar Georgijević, *Atributske sintagme u našem jeziku*, Južnoslovenski filolog, knj. XX, sv. 1—4, Beograd 1953—54, str. 300.

ulogu atributa, zadržavajući predikatsku narav. Ta nam se tvrdnja čini kontradiktornom. Prilog sam po sebi nema u svojem gramatičkom značenju (u svojem značenju gramatičke kategorije) uključenu aktivnost, premda se kao imenski dio predikata može uvrstiti prilog čije leksičko značenje implicira aktivnost. Privid aktivnosti daje im predikat s adekvatnim predikatnim glagolom. Bolje reći: može se uzeti da se aktivnost glagola u predikatu »proteгла« i na prilog u funkciji dijela imenskoga predikata.

S druge strane, pasivnost atributa samo je relativna. Zna se da atribut ne može uspostaviti izravan odnos s predikatom rečenice u kojoj se nalazi. On taj odnos uspostavlja posredno preko nomena u kojoj od sintaktičkih kategorija, pa tako i u predikatu. Zbog toga se dinamika predikata ne može »protegnuti« na atribut onako kako se eventualno proteže na AO. Međutim, uzmemo li da je svaki atribut postao preoblikom od pogodna predikata i da se načelno svaki atribut daje svesti na (imenski) predikat, onda bi se čak moglo tvrditi suprotno: dinamika predikata djelomično je sačuvana u atributu time što atribut zadržava mogućnost zamjene predikatom²¹.

1.7.1. Sintaktičke su kategorije postulirane kao različite. Po svojem odnosu prema predikatu definirane su kao razlučene kategorije koje ne mogu međusobno uspostavljati izravan odnos, nego samo posredan odnos preko predikata. Budući da su sintaktičke kategorije pretpostavljene i definirane kao različite, samim time otpada mogućnost da nešto bude malo AO pa malo atribut uz riječ u funkciji objekta²², tj. otpada mogućnost da prilog koji je bio uvršten kao AO, zadrži to značenje AO, a da bude uvršten kao atribut npr. uz objekt²³.

Sintaktičke su kategorije pretpostavljene kao konstante, a ne kao promjenjivice: nešto ili jest AO ili nije. Gramatičko je, dakle, značenje sintaktičkih kategorija konstantno. Jedino atribut i apozicija kao sekundarne sintaktičke kategorije, tj. kao kategorije koje su rezultat preoblike, pa im stoga nije predviđeno mjesto u osnovnom rečeničnom ustrojstvu, mogu da, uvrštavajući se uz neki nomen kojim se iskazuje neka sintaktička kategorija, funkcioniraju kao ta sintaktička kategorija. Evo primjera atributa uz imenicu u funkciji objekta:

Gledam zeleno lišće.

P	Atr.
	O

²¹ Kao zgodan primjer za ilustraciju »predikatske« naravi atributa može poslužiti rečenica *Ivan je postigao tako dobar uspjeh u školi*, gdje je prilog *tako* upotrijebljen kao »bliža« odredba uz pridjev *dobar*, koji je uvršten kao atribut. Prilog *tako* bio je uvršten uz predikat *dobar je* u ishodišnoj rečenici b) *Uspjeh je tako dobar*. Uvrštavanjem te rečenice uz imenicu *uspjeh* u ishodišnoj rečenici a) *Ivan je postigao uspjeh u školi* i dokidanjem rečeničnih oznaka u rečenici b), ostaje *tako* kao bliža odredba uz *dobar* (u funkciji atributa) i tako čuva »predikatsku narav«. Sv. Georgijević u radu *Atributske sintagme...* kaže na str. 300 i ovo: »Ovakav atribut uvek ostaje predikativne prirode, jer uvek upućuje na prirodnu funkciju od koje je postao.«

²² O odnosu zalihosti između padeža objekta i leksičkoga entiteta pojedinoga glagola ili oglagoljena izraza (tipa: biti dužan kome što) govorio je na predavanju u Zagrebačkom lingvističkom krugu 7. svibnja 1974. R. Katičić: *Semantičko članjenje rečenice*. Usp. i N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, The M. I. T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1965, III. izd. 1970, str. 70.

²³ Leksičko se značenje riječi koja mijenja sintaktičku funkciju ne mora pri tome mijenjati.

1.7.2. Valja nam razmotriti i status leksičke semantike priloga kao atributa. Promotrimo li primjere poput ovih:

1. *To je susjed zdesna.*
2. *Kuća je zdesna.*
3. *Došao je zdesna.*

u kojima je prilog *zdesna* uvršten na tri različita načina: kao atribut, kao imenski dio predikata i kao priložna oznaka — vidimo da u našim primjerima nema promjene u leksičkoj semantici riječi. *Zdesna* uvijek znači isto: 's desne strane'. Isto se tako ponašaju i prilozi *odande*, *odavde*, *slijeva* i dr.

U literaturi²⁴ se kao jedan od primjera priloga prenesena značenja navode prilozi *gore*, *dolje* u frazeologiziranim izrazima:

- oni gore* — sa značenjem 'oni na vlasti'
oni dolje — sa značenjem 'oni koji nisu na vlasti'.

1.8. Novija su istraživanja²⁵ iznijela na svjetlo dana zanimljive podatke. Pokazuje se tako da je frekvencija sintagmi s nekongruentnim atributima veća u 20. nego u 19. st. Njihova čestota u standardnom jeziku ovisi o vrsti stila: najbrojnije su u tzv. administrativnom stilu gdje prevladava imenski način izražavanja. Rezultat je tih istraživanja i vrlo dobra i iscrpna semantička klasifikacija priloga u funkciji atributa. Ta se podjela daljim istraživanjima može eventualno dopuniti, ali joj se u načelu nema što prigovoriti.

1.9. Polazeći od tradicionalne definicije atributa, u ovom smo radu ukratko pokušali proanalizirati prednosti i nedostatke takve definicije atributa i pokazati u čemu se ona podudara s novijim pristupom rečenici. Pokazalo se tako da je u tradicionalnoj gramatici dobro uočena sintaktička nebitnost atributa i da je on s razlogom svrstan među rečenične dodatke. Suvremena analiza rečenice formalno je izrazila tu sintaktičku nebitnost atributa njegovim izostavljanjem iz osnovnoga ustrojstva. U takvoj se analizi predikat uzima kao središnji dio rečenice, s kojim S, O, AO stoje u odnosu sintaktičke zalihosti, a sintaktička se zalihost manifestira kao zalihost morfoloških kategorija. Takav je pristup omogućio da se preciznije odredi status atributa u rečenici, i to na osnovi odnosa koji atribut uspostavlja s P, S, O, AO. Nebitnost atributa našla je, dakle, svoju potvrdu u modelu rečenice koji atribut (i apoziciju kao specifičan oblik atribucije) isključuje iz osnovnoga rečeničnog ustrojstva i promatra ga kao rezultat preoblike atribucije primijenjene na adekvatne imenske predikate. Po tome modelu riječi koje se uvrstavaju u funkciji atributa ne stoje u izravnu odnosu s predikatom. One mogu s predikatom, subjektom, objektom i adverbnom oznakom uspostavljati samo posredan, neizravan odnos, koji se realizira kao odnos zalihosti gramatičkih kategorija roda, broja i padeža, tj. kao odnos kongruencije između riječi u funkciji atributa i riječi koja mu u rečeničnom ustrojstvu otvara mjesto. Načina je tvrdnja da je svaka riječ koja se uvrštava kao atribut zalihosna u odnosu na nomen uz koji se uvrštava. Riječima koje se uvrstavaju kao atributi pretkazive su po tome nomeni gramatičke kategorije roda, broja i padeža. Taj je odnos pretkazivosti jednosmjerni i ireverzibilan. Ide od imenice u kojoj od sintaktičkih funkcija prema riječi u funkciji atributa. Svaki je atribut stoga

²⁴ Usp. rad u bilj. 11.

²⁵ V. radove M. Kovačevića u bilj. 13.

nužno kongruentan s nomenom uz koji se uvrštava kao atribut, samo se to slaganje u nekih vrsta riječi ili u nekoj kombinaciji vrsta riječi ne može pokazati jer neke vrste riječi nemaju prikladne morfeme kojima bi se to slaganje moglo iskazati. Za razliku od tradicionalnog tumačenja definicije sročnosti po kojoj se atribut slaže s imenicom u rodu, broju i padežu, i koja zatim predviđa sročne i nesročne attribute, ovdje nema mjesta terminu nesročan atribut. Svi se atributi promatraju kao doista sročni s imenicom. Razlikujemo samo riječi koje imaju mogućnost da to slaganje sa svojom imenicom izraze adekvatnim gramatičkim morfemima (pridjevske riječi, npr.), od onih koje tu mogućnost nemaju (prilozi, padežni izrazi, prijedložni izrazi). Tako mi promatramo kao sročne i tradicionalno sročne i tradicionalno nesročne attribute:

- a) *To je moja ruža.*
To je crvena ruža...
- b) *Zvao (je) susjed zdesna.*
To je kuća mojega brata.
To je knjiga bez korica.

Pokazuje se tako neodrživim stav (implicitan ili eksplicitan) o uzajamno jednoznačnom odnosu između pojedine vrste riječi i neke sintaktičke kategorije, po kojemu su neke vrste riječi predodređene za neke sintaktičke funkcije. Polazimo od pretpostavke da nekim riječima pridružujemo neko gramatičko značenje i namjenjujemo sintaktičke funkcije. Pri uvrštavanju neke riječi u neku sintaktičku funkciju vodi se, naravno, računa o prikladnosti neke riječi za uvrštavanje u neku sintaktičku funkciju. Pridružujući prilogu, prijedložnom izrazu i padežnom izrazu gramatičko značenje pridjeva²⁶, može se objasniti iskustveno potvrdiva činjenica da su ti izrazi, kao i prilozi, mogli biti uvršteni kao atributi. Evo priloga *zdesna* kao atributa:

Zvao (je)susjed zdesna.

Sintaktički status priloga *zdesna* utvrđujemo pitanjem koje i inače postavljamo riječima u funkciji atributa:

Koji (kakav) susjed je zvao?

Mogućnošću afirmativnog odgovora na to pitanje, potvrđuje se da prilog *zdesna* jest uvršten u funkciju atributa, i to isto onako kako se i druge riječi s pridruženim gramatičkim značenjem pridjeva uvrštavaju u funkciju atributa.

²⁶ Tablicu elemenata gramatičkoga značenja pridjeva dajem u citiranom radu *Odnos atribucije i predikacije*, str. 87, kao i u radu *Izvedena referencija*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 10—11, Zagreb 1985, na str. 257.

IZBOR IZ LITERATURE

1. *Noam Chomsky*, Aspects of the Theory of Syntax, The M. I. T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1965, III. izd. 1970.
2. *Noam Chomsky*, Syntactic Structures, Mouton, The Hague—Paris 1957, IX. izd. Mouton, The Hague—Paris 1971.
3. *Lászlo Dezső*, Tipološka razmatranja, Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika, br. 1, Lingvistički radovi Instituta za hungarologiju, Novi Sad 1971.
4. *Egon Fekete*, Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, Južnoslovenski filolog, knj. 28, sv. 1—2, Beograd 1969, str. 321—386 i Južnoslovenski filolog, knj. 29, sv. 3—4, Beograd 1973, str. 67—519.
5. *Svetozar Georgijević*, Atributske sintagme u našem jeziku, Južnoslovenski filolog, knj. XX, sv. 1—4, Beograd 1953/54, str. 289—303.
6. *A. N. Gvozdev*, Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk, II. dio sintaksa, Prosvetšenie, Moskva 1973.
7. *Milka Ivić*, Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija, Južnoslovenski filolog, knj. XXI, Beograd 1955/56, str. 165—214.
8. *Milka Ivić*, O pojavama sintaksičke obaveznosti, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. VI, 1961, str. 180—190.
9. *Milka Ivić*, Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku, Južnoslovenski filolog, knj. XXII, Beograd 1957/58, str. 141—166.
10. *Milka Ivić*, Srpskohrvatski padežni oblici obavezno praćeni odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. IV, 1959, str. 151—164.
11. *Vladimir Ivir*, Metodološki pristup pojmu ovjerenosti u proizvodnoj gramatici, Suvremena lingvistika, br. 3, Zagreb 1964, str. 83—88.
12. *Zvonimir Junković*, Nešto o sročnosti, Jezik 1, Zagreb 1957/58, str. 6—10.
13. *Radoslav Katičić*, Jezikoslovni ogledi, Školska knjiga, Zagreb 1971.
14. *Radoslav Katičić*, Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije, Sveučilište u Zagrebu, 1967.
15. *Radoslav Katičić*, Transformacijska gramatika, Suvremena lingvistika, br. 9, Zagreb 1974, str. 29—37; br. 10, Zagreb 1974, str. 23—32; br. 11, Zagreb 1975, str. 11—18; br. 12, Zagreb 1975, str. 27—32.
16. *Miloš Kovačević*, Atributi sa mjesnim značenjem u srpskohrvatskom jeziku. Književni jezik, br. 2, Sarajevo 1981, str. 7—25.
17. *Miloš Kovačević*, Atributska upotreba priloga u srpskohrvatskom jeziku, Zbornik za filologiju i lingvistiku, god. XXVI, br. 1, Novi Sad 1983, str. 130—146.
18. *Miloš Kovačević*, Tipovi nekongruentnih atributa uz deverbativne imenice u djelima Anđelka Vuletića, Književni jezik br. 2, Sarajevo 1982, str. 81—92.
19. *Mirko Peti*, Predikatni proširak, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1979.
20. *Hansjakob Seiler*, Relativsatz, Attribut und Apposition, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1960.
21. *Bogoljub Stanković*, Apozicija u srpskohrvatskom i ruskom jeziku, Južnoslovenski filolog, knj. 42, Beograd 1986, str. 45—66.
22. *Igrutin Stevović*, Prilozi kao vrsta reči (funkcija priloga), Južnoslovenski filolog, knj. XXX, sv. 1—2, Beograd 1973, str. 615—623. i J. F. XXXI, Beograd 1974/75, str. 79—109.
23. *Dubravko Škiljan*, Transformacijski opis na primjeru »Šume Striborove« (diplomski radnja, rkp.)
24. *V. V. Vinogradov*, Osnovnye voprosy sintaksisa predloženiya, Voprosy grammatičeskogo stroja, Moskva 1955, str. 389—435.
25. *Marija Znika*, O jednom tipu međusobnih odnosa nominalnih izraza, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb 1975, str. 191—198.
26. *Marija Znika*, Odnos atribucije i predikacije, monografija, Zagreb 1983, str. 1—245, primljeno za tisak.
27. *Marija Znika*, Izvedena referencija, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 10—11, Zagreb 1985, str. 251—280.

ZUSAMMENFASSUNG

EINE ANSICHT ÜBER DIE »KONGRUENTE« UND »NICHTKONGRUENTE« ATTRIBUTE

Im Artikel wird über das Adverb als Attribut gesprochen. Es wird auch die Übereinstimmung eines Attributs und eines Nomens im Genus, Numerus und Casus analysiert. Diese Übereinstimmung wird im weiteren Sinne begriffen. Man nimmt an, dass sie auch im Falle wie

naša Dagmar

susjed zdesna u. ä. besteht.

Im Artikel zeigt man auch, dass ein Attribut in keine direkte Beziehung mit dem Prädikat sowie mit anderen syntaktischen Kategorien treten kann.

Die Voraussetzung, dass ein Wort in der Funktion des Attributs erscheint, ist, dass vorher in einem Satz ein Nomen für eine syntaktische Kategorie (S, O, AO, P) steht. Dieses Nomen ermöglicht, dass eine indirekte Beziehung zwischen dem Attribut und einem Prädikat stattfindet